

nép akaratát, ellenállását megtörnie, a területablók elleni harc nem szűnt meg a megszállás alatt, a felszabadítás után pedig a dolgozók rövid idő alatt helyreállították a termelést és óriási segítséget nyújtottak az arcvonalnak.

A kétkötetes munka összességében világos képet nyújt a háborús időszak súlyos megpróbáltatásairól az arcvonalakon és a hátszágban egyaránt, a szovjet nép állóképességéről, önfeláldozásáról és

hőstetteiről. Meggyőzően bizonyítják a tanulmányok adatai, hogy a kommunista párt, a faszizmus elleni harc lelkesítője és szervezője, a legsúlyosabb körülmények között is mozgósítani tudta a szovjet nép összes erőit és azt egyetlen célra, az ellenség feletti győzelem kivívására összpontosította. A szovjet hátszág volt a nagy győzelem anyagi és szellemi alapja.

Nádor Tibor

GODÓ ÁGNES

MAGYAR—LENGYEL KAPCSOLATOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

(Zrínyi Katonai Kiadó—Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976. 447 o.)

Látszólag hálás feladat, de igen nehéz dolog a második világháború alatti lengyel—magyar kapcsolatokról írni. Bátor vállalkozás szembe nézni a köztudatban az idők folyamán kialakult és az események eltérő megítélésén alapuló, illúzióktól, előítéletektől, sőt torzításoktól sem mentes képpel. Tovább bonyolítja a feladat kényes voltát, hogy az események még élő résztvevőinek érzékenységevel, saját szerepükről kialakított és vallott, nem mindig elfogulatlan nézeteivel, véleményével is számolni kell. Godó Ágnes nézett szembe mind ezen nehézségekkel. Az elkészült munka a marxista magyar hadtörténetírás jelentős eredménye. Régi adósságot törlesztve, tudományosan megalapozott, gazdag forrásbázison nyugvó valós képet és értékelést ad a háború alatti lengyel—magyar kapcsolatokról. Az események mélyére ásva, azok mozgató rugóinak bemutatásával sikerült felszámolnia a témához kapcsolódó tévhiteket és kialakítania a kapcsolatok torzításoktól mentes valódi értékrendjét, ami a könyv legnagyobb érdeme.

A monográfia bevezető része önmagában is megálló, jelentős vállalkozás. A magyar olvasó összefoglaló, de ugyanakkor igen árnyalt képet kap a második világháború alatti, számára ez ideig csak részleteiben és felületesen ismert lengyel ellenállásról. A szerző sok éves alapos kutatómunkájának eredményeképpen vi-

lágítja meg és hozza közel az olvasóhoz a lengyel ellenállás és partizánharc 1939—1945 közötti eseményeit, azok hátterét és összefüggéseit, amelyek nélkül a magyarországi lengyel menekültek tevékenységének motivációja nehezen lenne megérthető. Az igen gazdag bevezető rész részletes taglalása egy önálló ismertetés feladata is lehetne. A tényekben és gondolatokban gazdag feldolgozásból nehéz bármit is kiemelni, azonban — anélkül, hogy ezzel valamilyen értékrendet állítanánk fel — témánk aspektusából vizsgálva, a lengyel ellenállási mozgalom kialakulásának körülményeiről, különböző politikai indíttatású és célú csoportjainak törekvéseiről, a lengyel emigrációval fenntartott kapcsolataikról kapott információk a legfontosabbak. Magyarzatot talál az olvasó sok olyan, a lengyel ellenállással kapcsolatos jelenségre, amelyek előtt ez ideig még a témában viszonylag járta-sabb olvasó is tanácstalanul állt.

A recenziens a továbbiakban sem vállalkozhat arra, hogy a bonyolult és szerteágazó események pontos, de ugyanakkor élményszerű és meggyőző leírásában gazdag monográfia megközelítően is teljes ismertetésére vállalkozzon, csak arra szorítkozhat, hogy elsősorban az általa legfontosabbnak vélt részletekre, konklúziókra hívja fel a figyelmet.

Az 1939-es összeomlás után tömegesen érkeztek Magyarországra a lengyel me-

nekültek. A Teleki-kormány befogadta őket, segítette továbbvonulásukat, illetve az itt maradóknak megfelelő életkörülményeket teremtett. Biztosította, sőt támogatta szervezeteik kialakulását, a lengyelországi ellenállással és a nyugaton lévő emigráns kormánnyal való kapcsolatuk felépítését és annak fenntartását. Teleki halála után a Bárdossy-, majd a Kállay-kormány is tovább folytatta — a németek növekvő ingerültsége közepette — a lengyelekkel szembeni baráti politikát.

A szerző hatalmas forrásanyag felhasználásával mutatja be a kormány támogatásával létrejövő lengyel katonai és polgári szervezeteket, elemzi azok ideológiai és politikai töltetét, céljait és törekvéseit, a lengyel ellenállással való kapcsolatuk alakulását. Sikeresen vázolja fel azokat a politikai és osztályellentéteket, melyek a magyarországi lengyel szervezetek között és azokon belül kialakultak. Igen sok új momentummal szolgál a magyar kül- és belügyi szervek valamint a Honvédelmi Minisztérium részéről megnyilvánuló támogatás természetéről, szervezeti kereteiről, a lengyel szervezetekkel, illetve azok vezetőivel kialakított kapcsolataikról.

Godó Ágnes a magyar uralkodó osztály angolbarát köreinek a lengyel emigrációt támogató, velük szemben valóban barátságos magatartást tanúsító viseikedésének hátterét vizsgálva leszámol azzal a még ma is fellelhető hiedelemmel, amely a tradíciókon nyugvó, politikától és osztályérdekektől független lengyelbarátság illúziójával igyekszik motiválni az angolbarát körök tetteit. Bebizonyítja, az angolbarát körök nem önzetlenül, hanem elsősorban éppen angolszász kapcsolataiknak a fokozódó német nyomás ellenében történő fenntartása érdekében, változatlan közeledési szándékaik bizonyítékeként álltak ki szilárdan a lengyelek mellett. Teleki Pál, Keresztes-Fischer Ferenc, Kállay Miklós és mindazon kormánytisztviselők, katonák, akik a lengyel menekülteket segítették, ittlétüket biztosították, politikájukban, a baloldallal és a néptömegekhez való viszonyukban reakciósak voltak, a magyar nép érdekei ellen politizáltak, amelyen nem változtatott a lengyelekkel szembeni pozitív politikájuk, kiállásuk sem, amellyel kihívták maguk ellen a németek és a magyar szélsőjobboldal dühét. Nem önzetlen politikáról volt tehát szó. Ez még fokozottabban mutatkozott meg Kállay miniszterelnöksége idején, aki a megszádkadt nyugati kapcsolatok helyreállítását

többek között éppen a lengyelek segítségével igyekezett szorgalmazni. Az uralkodó osztály lengyelbarát politikájának hibás megítélése nem utolsó sorban abból táplálkozik, hogy ebbeli törekvéseik találkoztak a magyar nép nagy többségének akaratával, akik nagy szeretettel és segítőkészséggel fogadták a magyar földre lépő lengyel menekülteket.

Részletesen foglalkozik a monográfia a hazánkban élő lengyelek 1944. március 19-e utáni sorsával. Ha a magyar uralkodó osztály angolbarát körei ekkor már nem is tudták támogatni őket, az egyszerű emberek segítségére változatlanul számíthatnak. Istápolták, bújtatták az ekkor már üldözött lengyeleket. Közülük nem egy ekkor került kapcsolatba a kommunisták szervezte magyar ellenállási mozgalommal. Godó Ágnes meggyőző érveléssel bizonyítja, korábban miért nem alakult ki kapcsolat a lengyel emigráció és a magyar kommunisták között. A lengyelek magyarországi szervezetei a londoni emigráns kormánnyal, illetve annak lengyelországi szerveivel, köztük a Honi Hadsereggel álltak kapcsolatban. Vezetőik maguk sem tartoztak a baloldalhoz. Egzisztenciális kérdés is volt számukra, hogy a magyar kormány által rossz szemmel nézett kapcsolatokat elkerüljék. Ezért a kommunistákkal való kapcsolat kialakulására csak a német megszállás után, a magyar ellenállás kibontakozása idején kerülhetett sor.

A Lengyelországban bevetett magyar alakulatok magatartása, a lengyel néphez és a partizánokhoz való viszonya kiemelt helyet kapott a könyv lapjain. Ezek az alakulatok, tisztek és katonák egyaránt, bár nem fordultak szembe a németekkel és nem álltak át a partizánokhoz, elévülhetetlen érdemeket szereztek azzal, hogy ugyanakkor nem voltak hajlandók a partizánok és a lengyel nép ellen harcolni, sőt — mint erre a könyv számtalan példát hoz fel — a legkülönbözőbb módokon támogatták a partizánokat, akik nagyra értékelték a magyar katonák magatartását. Tettüket ebben a formában is feltétlenül pozitívnak, németellenesnek kell értékelnünk, ily módon ők is hozzájárultak a lengyel nép és partizánok harcának sikeréhez.

A varsói felkelés a város környékén állomásozó II. magyar tartalékhadtest révén került a szerző érdeklődésének középpontjába. Godó Ágnes, a magyar csapatok tevékenységét vizsgálva, széles forrásanyagra támaszkodva bizonyítja, hogy a még máig is élő tévhitekkel ellentétben, a varsói felkelés vezetői és a ma-

gyar hadtest egymást váltó parancsnokai, Vattay Antal és Lengyel Béla tábornokok között létrejött kapcsolat semmiféle lényeges megegyezésre nem vezetett. A horthysta tábornokok magatartásukkal az adott katonai helyzetben elmentek addig a határig, ameddig saját egzisztenciájuk és osztályhovatartozásuk szabta politikai érdekeik engedték. Sem németellenességük, sem lengyelbarátságuk ezeket a határokat nem lépte át. Ezeket a „határok”, a Varsóba vezető utak nyitva tartása révén, lehetővé tették a felkelők viszonylagos mozgásszabadságát, feltétlenül hozzájárulva ezzel a varsói nép harcához. Tették ezt mindaddig, amíg az egyre bizalmatlanabb németek követelésére, és a hazai események alakulása következtében, a magyar hadtestet el nem vezényelték.

A varsói felkelés leírása is a munka nagy értékei közé tartozik. A szerző az események bemutatása mellett homályt és félreértéseket oszlató érveléssel és erővel mutat rá a felkelés kirobbanásának körülményeire, a háttérben álló erők elképzeléseire, és felveti a „londoni lengyelek” felelősségének kérdését.

A monográfia harmadik része a lengyel—magyar partizán-együtműködéssel foglalkozik. Ez a rész kissé túlméretezettnek tűnik a többi fejezethez képest. A nyugat-ukrajnai és nyugat-belorusz partizánakcióban részt vevő, viszonylag kis számú magyar partizán tevékenysége nem látszik indokolni, hogy a szerző ilyen nagy terjedelemben foglalkozzék az eseményekkel. Hangsúlyozni szeretnénk, nem tartalmi, terjedelmi kérdésről van szó, amely megbillenti a könyv szerkesztését. A könyvnek ez a különben igen érdekes és jól megírt fejezete némi további kiegészítésekkel önálló tanulmány-

ként is megállna, de méginkább része lehetne egy, a szovjet partizánalakulatokban harcoló magyarokról készülő monográfiának. Ez a terjedelme miatt bírált fejezet szintén nem szűkölködik olyan események leírásában, melyek ez ideig nem, vagy csak részben voltak ismeretesek. Különös érdeklődésre tarthat számot a lengyel területen ledobott magyar ejtőernyősök története. Godó Ágnes nagy körültekintéssel végzett kutatásaira alapozva új, eddig ismeretlen adatokkal gazdagította a Kilián újtjáról meglévő eddigi ismereteinket. Végigköveti őt le szállásának helyétől eltűnésének feltételezett helyéig, meggyőző módon rajzolja meg a közben lezajlott eseményeket. Hasonlóképpen sok új adattal szolgálnak a magyar „kovpakisták”-ról és Kovalenko—Zalka felderítő csoport tevékenységéről közölt, eddigi ismereteinket gazdagító részletek is.

Nem lenne teljes ez a rövid ismertetés, ha nem szólnánk Godó Ágnes történetírói módszeréről. Munkájában széles forrásbázisra támaszkodik. A magyar és lengyel levéltári és könyvtári anyagoktól a visszaemlékezésekig terjedő óriási anyagmennyiséget dolgoz fel, ami lehetővé teszi mondanivalójának gazdag dokumentálását. A felsorakoztatott tények sokaságából éofiti fel munkáját és vonia le következtetéseit, az érveket és ellenérveket mérlegre téve, önmagával is polemizálva alakítja ki véleményét, amit bátran állít szembe a hamis, előítéleteken nyugvó nézetekkel. Mondanivalójának meggyőző erejével ragadja meg azokat, akik végigolvassák ezt az izgalmas, a helyes történelmi tudat formálásában nagy jelentőséggel bíró könyvet.

Dombrád Lóránd